

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1970

Cilt : XVIII

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. İ. CERRAHOĞLU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

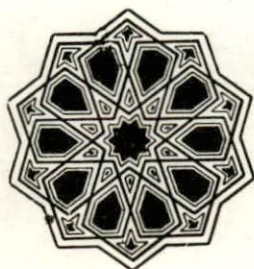
Yıl : 1970

Cilt : XVIII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

YIL : XVII

YIL : 1970

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA 1972

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Kur'an ve Hadis'te Aile Planlaması</i>	1
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Sufyân b.Sa'id es-Sevri ve Tefsiri</i>	23
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Ebi Hâtim ve Tefsiri</i>	35
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman</i>	47
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbahîlik ve Batnîlik</i>	67
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Allah'ın Halifesi : İnsan</i>	71
J. SCHACHT, "Peygamberin Sünneti" Tabiri Hakkında (çev. Mehmet S. HATİBOĞLU)	81
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Üç Müfessir Bir Tefsir</i>	85
Dr. Abdülkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı</i>	105
Osman KESKİOĞLU, <i>Muhammed Abduh</i>	109
M. Turhan ÖZDEMİR, <i>Goethe'nin Şiirinde Hz. Muhammed</i>	137
Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ, <i>İslâm Şüfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Te'siri</i> (çev. Yaşar ALTAN)	141
Dr. Halil CERR, <i>Farabî Füsüs'ül Hikem'in Yazarımıdır</i> (çev. Kifayet ÖZAYDIN)	153
William P. ALSTON, <i>Din</i> (çev. Günay TÜMER)	163
Muhammed KAFAFİ, Ph. D., <i>Abū Sa'id Muhammad B.Sa'id Al-Kalhâti'ye Göre Hâriciliğin Doğuşu</i> (çev. Ethem Ruhi FIĞLALI)	177
Claude CAHEN, <i>Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri</i> (çev. İsmet KAYAOĞLU)	193
 <u>Kitap Tanıtma :</u>	
<i>Mukârenetu'l-Edyân</i> , (Günay TÜMER)	203
<i>Bibliyografya</i> , (Dr. Abdülkadir ŞENER)	223
<i>Tabiat'ud-Da'vet-il-Abbasiyye</i> , (Mustafa FAYDA)	227

KUR'AN VE HADİSTE AİLE PLANLAMASI

Doç. Dr. HÜSEYİN ATAY

İslâmın Ana İlkeleri:

İslâmın iki ana ilkesinden biri onun mahiyetini, diğeri de gayesini bildirir. Mahiyetini bildiren ilke, islâmın, insanın yaratılışına uygun olmasıdır. Bunu ifade etmek için islâmın fitrî bir din olduğu söylenmiştir. Bu ana ilke, islâm dininin mahiyetini gösterir. Öyle ise islâm ne demektir? sorusuna, insanın salim kalmış yaratılışına uygun hükümler ve ilkeler koyan bir nizamın adıdır, diye cevap verilebilir. Bu sebebledir ki, islâm dininin iyi bilindiği ve uygulandığı çağlarda, tabii din ve insan hakları gibi fikri akımlara ihtiyaç duyulmamıştır. İslâm dini, insanın sâlim yaratılış ve tabiatını esas alarak onun salim ve sağlam olarak devam etmesini sağlayacak esas ve hükümleri koymuştur. İslâm, bu sağlam ve salim bünyenin, toplumun bir ferdi olarak, kolaylıkla uygulayacağı hükümleri, ilkeleri de vazetmiştir.

İnsan canlı varlıklardan olması hasebiyle canlıların hayat kanunlarına tâbidir. Doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Bildiğimize ve kendisinin de bize bildirdiğine göre, hayat kaynağı olan Yüce Allah, kendi hayatından canlılar içinde yalnız insana hayat vermiştir. İnsanın, bu hayatın kendisine verdiği şuurla, hayat kaynağına ulaşmak ve böylece onun ebediliğinden ebedilik kazanmak arzusu kendi tabiatının gereği olmuştur. Bütün canlılar öldüğüne göre insan da kendisinin öleceğini kesinlikle anlıyor ve ölmemeye çare arıyor. Yüce yaratan, hayatın temeline, hamuruna değişme unsuru koymuş olduğundan, doğan, doğduğu gibi kalmayacak, büyüyecektir; büyüyen, yıpranacak, eskiyecek ve ihtiyarlayacak ve sonunda istenilen ve beklenen görevleri yapamayacak hale geleceği için de kendisi yok olup, hayattan çekilecektir. Allah'ın kanunu budur. Ne var ki, Yüce Yaratan insanı boşuna yok olup gitme endişesinden kurtarmış ve koyduğu hayat kanunları ile insanın her nekadar ferdi ve şahsî varlığının sürekli olmayacağını göstermiş ise de, insan soyunun, türünün ölümsüzlüğünün, devam etmesini sağlamıştır. Ferd olarak insanın hayat süresi uzun değildir, ama tür ve soy olarak uzundur. İşte insanın kendi

hayatının kısa olmasını telâfi edecek ve onu maddî olarak değil, manevî olarak devam ettirecek, fakat kendi maddesinin de doğuştan bir istek ve tatmin edici bir arzu ile buna bir temel teşkil etmesini sağlayacak bir unsur daha insanın hayat hamuruna katılmıştır. Bunun için canlılar çift cinslere ayrılmış ve iki cinsin birleşmesinden yeni bir canlı varlığın meydana gelmesi hayat kanununun gereği olmuştur.

İşte islâm dini, insanın yaratılışındaki salim mayasına uygun olmasından ötürü, onun bu tabii arzu ve isteğini meşru saymış ve bu istikamette ona emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. İslâmın evlenmeye dair emirleri ve öğütleri, insan tabiatında bulunmayan bir nesneyi, ona tabiatı dışı yaptırtmak için olmayıp, onun bu arzusunu harekete geçirmek ve ona yön vermek gayesini güder.

İkinci ana ilke islâmın gayesini gösterir, demiştik. İslâmın gayesi insanın dünya ve ahiret saâdetidir. Bu, insanın iki dünyasını birleştiren iki yönlü bir saadettir. İslâma göre dünyada mes'ut olan ahirette de mesud olacaktır. Ancak insanın dünya saadetini tayin ve tesbit etmek, herkesin kabul edeceği bir şekilde tarif etmek ve açıklamak imkânsızdır. İnsanın dünyada mesut olması o kadar zordur ki, âhiret saâdetini de burada kazanmakla yükümlü kılınmıştır. İnsanın saadetini, her isteğini elde etme olarak anlamanın bir çok yönden sakıncaları vardır. Fakat saâdeti, insanın istediğini elde etmesi noktasından hareketle tarif etme de mümkündür. İnsanın bir anda istediği nesne basit ve küçük bir şey ise, onu elde etmesi de kendisine küçük ve azıcık bir neşe ve saadet verir. İnsanın istediği nesne büyük ise ona kavuştuğu zaman duyacağı saadet ve huzur da büyük olur. İnsanın istediği nesne her zaman değişen bir şey ise, onu elde ettiği zaman duyacağı saadet, hoşluk ve neşe de âni olur ve onun değişmesine kadar sürer. Bu kaideye göre, insanın salim yaratılışı ve salim aklı kendisini uzun vadeli, daha çok dayanan, daha çok devamlı olan bir nesneyi arzulamaya sürüklediği gibi hiç değişmeyi, her şeyin kendisinin elinde olanı ve ebedilik verebileni istemeye sevkeder. Böylece ona ulaşınca en büyük saadete kavuşur. İnsan, istediği nesnenin uzun vadeli, ebedî olmasıyla daimî bir saadete kavuşmasının ön şartı olarak kendi varlığının devamını hesaba katmak zorundadır. Yoksa, ebedî bir nesneye kavuşmakla elde edeceği saadet ebedî olmaz, ancak kendi hayatı boyunca ve kendisi var olduğu sürece o saadete mesud olabilir. Bunun için ebedilik bir yönde değil iki yönde olmalıdır, ki insanın sonluluk endişesi ortadan kalksın. Görülüyor ki, insanlar iki yolda kendilerine bir teselli kaynağı bulmuşlar, diğer bir deyişle Allah, varlıklarını kemiren bu endişeden iki yolla çıkılacağını onlara

ilham etmiştir. Biri soylarının devamının kendilerinin devamı olduğunu şuur altlarına yerleştirmek, diğeri, bizzat kendilerinin bu maddî varlıklardan sıyrılarak Allah'a doğrudan doğruya yaklaşmak ve hayat kaynağı olan Allah'ın hayatı ile hayatlanmaktır. Şu var ki islâm dini, birinci şık insanı tamamen insanlığın altına düşüreceği için onu kabul etmediği gibi, ikinci şıkkı da insanı bu dünyadaki görevinden alıkoyacağı için red eder. İslâm dini bu ikisini birleştirerek, hem soyunun devamını sağlayacak sese kulak vermesini ve hem de yer yüzünde Allah'ın halifesi olduğunu bilerek Allahla irtibat halinde olmasını emir ve tavsiye eder. Bunun için evlenme ve bunun neticesi olarak cinsi münasebeti insanın tabiatına uygun olarak teşvik eder ve düzenler; Riyazat yaparak elini eteğini dünyadan ve dünya nimetlerinden çekmek, Allah'ın nimetinden istifade ederek ona şükretmekten imtina etmek ve hayat ağacını kurutmak yasaklanmıştır.

Yüce Allah, hayat kanunu ile hayatın sürekliliğini temin etmiş ve canlı ferde üreme, çoğalma arzusu vererek, onları birbirine bağlamış, aynı zamanda bu arzuyu yerine getirecek tabii kuvveti de canlıya ihsan etmiştir. Hernekadar canlı hem matematiksel hem de geometriksel çoğalmaya müsait güç ve kuvveti haiz ise de, yine de Yüce Allahın koyduğu hayat kanunlarında bir tasfiye görülmektedir. Her canlı, mutlaka bir canlı varlık meydana getirmekle yükümlü değildir. Meselâ hayvanlar yılın belli devrelerinde çoğalma arzusu duyar ve onların çoğalma kuvveti o zaman harekete geçer. İnsan ise belli bir yaştan belli bir yaşa kadar her zaman bu gücü ve kuvveti kullanabilir ve onu harekete geçirebilir. Kuvvetin insanda bulunuşu doğuştan ve tabii ise de, insan, iradesiyle ona hükmedebilmektedir. İnsanın iradesi, kendisinde bulunan tabii kuvvetleri de iradesi altına alıp onlara istediği istikameti verebileceği içindir ki, sadece tabii şeriatın yani tabii kanunların esiri kılınmamış, ona sözlü şeriat da verilmiştir. Ne var ki bu sözlü şeriat her ferdin eline ayrı ayrı verilmemiş, insan türünün eline verilmiştir. Bunun için bu sözlü şeriat insan fertlerinin türde birleşecekleri ortak nitelikleri hesaba katmış ve türün mahiyeti vasıtasıyla bütün fertlerin genel niteliklerine dair şeriat ve ilkeler koymuştur. İnsanın her bir ferdine de ayrıca akıl ve düşünce vermiş olup onunla şeriatın, içinde bulunduğu zamana, mekâna, kendi şart ve durumuna göre uygulamasını yapacaktır. Diğer bir deyimle şeriatın kasden boş bıraktığı yerleri herkes kendi akıl ve zekâsı ile dolduracaktır. İslâm dini insanın yaratılış kanunlarına uygundur, demiştik. Bunun için yaratılış kanunları ile islâm arasında bir uygunluk gözetilmiştir. İslâm Dini, hayatı tanzim ederken, yaratılıştan olmayan, yeni bir kanun koyma davasında değildir, ana tabiat kanunlarını insanın nasıl yürüteceğini veya onlardan nasıl istifade edeceğini

ortaya koyduğu davasıdır. Şimdi canlı bir varlık olarak insanın üremesi hususunda islâmın insana öğrettiği nizam ve hükümlere bir göz atalım.

İslâm dininin vahye dayalı yani sözlü şeriatı ikidir. Kur'an ve Sünnet. Üçüncü kaynağı akıldır; diğer bir şekilde ifade edecek olursak, buna usulcülerin terimiyle kıyas da diyebiliriz.

İSLÂMDA AİLE PLANLAMASI

a) *Tabii ve Sözlü Şeriat:*

Kur'anı Kerimde ailenin teşekkülüne ait emirler olduğu gibi aile müessesinin idaresine ait ahkâm da bulunmaktadır. Ancak bu müessesenin teşkiline ait olan emirler, cemiyetteki fertlerin değişik durumları göz önünde bulundurulduğu için bir çeşitlilik arzeder. Evlenme veya aile teşkili diğer canlılarda olduğu gibi insanın da yaratılışında tabiatına konmuş bir unsurdur. Normal bir insan bu unsurun isteğine cevap vermek zorundadır. Bunun misali, Kurani Kerimin bazı ayetlerinde "insanın tek bir nefisten çift olarak yaratıldığı ve bu tek nefisten çoğaldığı" şeklinde anlatılır (Nisa, 1). İşte bu ayet, insanın tabiatındaki çoğalma yolunu gösterir. Bu ayeti kerime Allahın tabiatı yaratırken koymuş olduğu tabii şeriatı böylece anlatmakla kalmamış, ayrıca, bu tabii kanunu sözlü şariatla (Kuran ve Hadisle) desteklemiştir. İnsan sözlü şeriata tâbi tutulmasıyla diğer canlı varlıklardan ayrılır. Böylece onun tâbi olduğu tabii şeriat kendisine anlatılırken, haber verme, öğretme ve üçüncü şahıs üslubu kullanılmıştır. Meselâ insanın tabiatı, yaratılışı ve çoğalması hikâye şeklinde anlatıldığı gibi, insanın kimlerle evlenip aile kurabileceği de aynı şekilde uzun uzun anlatılmıştır (Nisa 22). Böylece sözlü şeriat aynı üslup içinde tabii şeriata sınır koymuş ve ailenin kimlerle kurulabileceğini belirtmiştir. Ayrıca yalnız tabii unsur bakımından olmayıp insanların zihniyet ve anlayışlarına göre de bu evlenme sahasını daraltmış ve putperestlerle evlenmeyi yasaklamıştır (Bakara, 221). Kur'anı Kerim aile müessesesinin kurulmasını sağladıktan sonra mahiyet itibariyle ona zıt düşen ve aile mefhumunu yıkacak olan davranışları, özellikle zinayı yasaklamıştır. Ve aile yuvası kurulurken daha önce bunun temel ilkesine aykırı düşen zinayı işleyenin zevce ve zevce olarak seçilmemesini tavsiye etmiştir (Nur, 3).

İnsan sözlü şeriata da tabii olmakla diğer canlılardan farklı bir hususiyet arzedecektir. Bu da ailenin iki fertten kurulmasıdır. Kadının tek erkekle evlenmesi tabii fonksiyona uygun olması bakımından tepkiyle karşılaşma-

makta, erkeğin birden çok kadınla evlenmesine de tabii bir engel bulunmamaktadır. Gerçi bu husus erkekler tarafından bir hak olarak bilinmiş ve pek kötü bir şekilde istismar edilmiştir. Kur'anı Kerim erkeğin yaratılışının kadınınkinden farklı oluşunu göz önünde bulundurarak tatbiki pek zor olan şartlar altında buna müsaade etmiş bulunmaktadır. Erkeğin tabiatı ile kadının tabiatının ayrı ayrı oluşları nedeniyle, yaratılışlarda eşit olmayanlara aynı bir noktada eşit hak tanımak, erkeğe birazcık olsun bir haksızlıkta bulunduğu intibahı uyandırmaktadır. Fakat yaratılış itibariyle erkek bir çok kadınla evlenip çoğalmayı temin edebilir. Ama çok kadınla evlenmede sırf çoğalma kastedilmemiş, erkek ve kadının karşılıklı ve birlikte mesut olmaları dinin ana ilkesini teşkil etmiştir. Kadın sırf çoğalma vasıtası değil, aynı zamanda erkeğe eşit mesut olma hakkına sahiptir. Bu karşılıklı mesut olma, her ikisinin duygu ve düşüncelerine karşılıklı vazifeler verilmesini gerektirmiştir. Bunun için islâm dini evlenmeyi, farz kılma derecesinden haram kılma derecesine kadar mertebelere ayırmıştır. Bu da evlenmenin ve ailenin tanzimi ve dirliği demektir¹. Mehir verecek parası bulunan, evliliğin diğer görevlerini yerine getirecek kudrette olan ve evlenmediği takdirde fuhşa düşeceğini kesinlikle anlayan kimsenin evlenmesi farzdır. Karısına zulmedeceğine kesinlikle kanaati olan kimsenin de evlenmesi haramdır.

b) Sosyal durum :

Bu anlattıklarımızdan islâmda ailenin tanzim ve evlenmenin tahdid edildiği anlaşılmaktadır. Bu anlattıklarımız daha ilk anda aile müessesesinin kuruluşuna ait ve kurulmadan önce konan takyid ve şartlardır. Şimdi aile kurulduktan sonra çocuk yapmanın tahdid edilip edilmediğine bir göz atalım.

İslâmda ailenin tanzimi ve planlaması deyiminden biz, ailenin sağlık, sosyal, iktisat, öğretim ve eğitim yönünden aileyi toplumun tutulan, beğenilen, sayılan bir ailesi ve bir çekirdeği durumunda tutmayı veya öyle bir duruma yükseltmeyi anlıyoruz. Bunun için sağlam bünye ve sıhhat bakımından kuvvetli bir soy yetiştirmek gerekir. Doğurduğu çocuğun hastalıklı, cılız ve toplum başına bir dert olmasını ne ana ve ne de baba arzu eder. Sâri hastalıklara yakalanmış karı kocanın, ister biri ister ikisi de hastalıklı olsun, çocuk yapmalarının mahzurlu olduğunda şüphe yoktur. Hatta böyle sâri hastalıklara yakalananların, hastalıkları geçene kadar evlenmeleri de yasaklanabilir.

1 Bedr el-Mutevalli Abdulbasit, Muhadarat fi Usul el-Fıkh 1/38, Bağdad. Tarihsiz.

Sosyal yönden ana babadan biri çocuk yapmak istemediği zaman diğeri de onun arzusunu yerine getirmekle yükümlü olmalıdır. Her hangi bir vesile ile evlenmiş olan karı kocadan biri, diğerinden çocuk yapmamayı isterse, bu onun meşru bir hakkıdır. Fıkıh kitapları, 'Küfuv bahsinde' evlenecek erkek ve kadının sosyal mevki bakımından da birbirine eşit ve denk olmalarını ve olmayanların boşanma hakları bulunduğunu ve hatta çocuk yapana kadar susanın, boşanma hakkı olmadığını ve bazısına göre de doğumdan sonra boşanabileceklerini anlatmaktadır² ki, böyle durumda olanların çocuk yapmak istememeleri elbette ki haklarıdır. Aile müessesesinin çözülmesine izin vermek tabii olarak çocuk yapmayı önlemektir. Cariyeden çocuğu olmamasını isteyen Sahâbe de kendi soyundan gelecek her hangi bir çocuğun sosyal durumunu hesaba katmak zorunluğundan hareket etmiştir³. Görülüyor ki, çocuğun müstakbel sosyal mevkiî, onun doğup doğmamasında rol oynuyor. Ana veya baba bunu düşünmek zorundadır. Bu sırf çocuk için değil, istemediği ve beğenmediği bir mertebede bulunan bir kimsenin kendisine isnad edilmesini istememesi bakımından baba ile ilgilidir.

c) İktisadî durum:

İktisadî bakımdan evlenmeye dair Kur'anı Kerim Nur suresinin 32 ve 33. ayetlerinde açıklık getirmekte ve insanın iktisadi durumu ile evliliği arasında bir bağlantı kurmaktadır. Burada Kur'an evlenmeyi iki şekilde ele almaktadır.

a) Evlenmeyi yaptıran, evlenme işinde amirlik mevkiinde olanlar. Bunlara verilen emir de ikiye ayrılmış bulunmaktadır. Biri, buyruklarının altında olan kimselerden -ister kadın ister erkek olsun- hür olanlara aittir. Diğeri de ellerinde bulundurdukları köle ve cariyelerle ilgilidir. Bu her iki gurubun fakir de olsalar evlendirilmelerine Yüce Allah bu ayetle emir vermektedir. Bu, "evlendirin" emri, şüphesiz "evlenin" anlamında değildir. Bu, ailenin ilerigelenlerine, büyüklerine ve velilere verilen bir emirdir⁴. Burada velilere bir ikazda bulunmaktadır. Bu da evlendirecekleri kimselerin fakirliğine bakmamaları gerektiğidir. Yüce Allah'ın fazlından onlara zenginlik verebileceği anlatılmaktadır. Böylece bu fakirlikten korkulmaması gerektiğini Tevbe suresinin 28 nci ayetinde, anlatır. "Allah dilerse fazlından zenginlik verecek-

2 Osman b. Ali el-Zeylei, Tebyin el-Hakaik 2/128.

3 Hadis b. Aziyye, Muhammed el-Zurkanî, alal Muvatta 3/79, Hadis Cabir, Süneni Ebi Davud 1/501.

4 Muhammed b. Ali el-Şevkânî, Feth el-Kadir, 4/26.

tir." Burada, görüldüğü gibi, fakirliğin, evlenmeyi engelleyici bir tesir yapmasının önüne geçilmek istenmektedir. Bu doğrudur. Çoluk çocuğun çokluğu mutlaka fakirliğin meydana gelmesini gerektirmez. Ömrü boyunca evlenmemiş veya çocuğu az olan nice kimseler fakirlikten kurtulamamışlardır. Bunda evliliği, çoğalmayı fakirliğin müessir sebebi saymak ve bekârlığı, azlığı, zenginleşmenin müessir sebebi kabul etmek doğru değildir. Fakat ayeti kerimede, Allah'ın fazlından fakir olanları zengin kılacak, sözünden de, evlenen fakirlerin mutlaka zengin kılınacağını anlamak doğru değildir⁵. Yüce Allah bekâr ve aile fertleri azlık olan fakirleri de zenginleştirir.

Burada bizim dikkati çekmek istediğimiz nokta, fakirlerin "*evlendirilmesine*" dair bir emrin bulunmasıdır. Fakat bu fakir olanların kendilerinin "*evlenmelerine*" emir değildir. Bu, başlarında bulunan büyüklere, aya, baba ve yakın akrabaya, ki maiyetlerinde, yanlarında bulunan kız, erkek bekârları evlendireceklerdir. Bu şekilde evlenenler, onların himayesinde buluncakları için malî bir geçim sıkıntısı bahis konusu değildir. Ayetten anlaşılman mana budur. Ayet, velileri, buyruk sahiplerini teşvik sadedinde, onlar henüz fakir ise de öyle kalmayacaklarını, Yüce Allah'ın onları zengin edebileceğini anlatır. Bu aynı zamanda fakir olanları da zengin olmaya teşviktir. Üzerlerine aldıkları evlilik sorumluluğunu kavrayıp ona göre çalışmaktadırlar. Ne var ki, maiyetlerinde bulunan fakir kimseleri evlendirme konusunda velilere verilmiş olan bu emir vücutu gerektiren bir emir değildir. Öyle vücutî bir emir olsaydı, Hz. Peygamberimiz zamanında hiç bir bekâr kalmaz, hepsi evlendirilirdi. Halbuki sonraki asırlarda da evlendirilmemiş bekâr bulunmuştur. Sonra erginlik çağına giren bir kız evlenmeye zorlanamayacağına göre buradaki emir vücut ifade etmez, istikbâli, yani böyle bir davranışın övülmeye ve beğenilmeye lâyık olduğu anlamına gelir⁶. Eğer buradaki emir vücut için olsa, onu yerine getirmeyen günahkâr olur. İçlerinde Hz. Muhammed'in de bulunduğu bir çok kimseyi bu emri yerine getirmemekle suçlamak olur. Oysa evlendirme emrini yapmayan kimseler tenkide uğramamışlardır⁷.

b) Evlenmede hür ve serbest olan, hiç kimsenin evlendirmesi ile değil de kendi başına evlenenler hakkındaki 33 üncü ayet, yine evlenme ile malî durum arasındaki bağıntıyı ele almaktadır. Ancak, böyle kendi başlarına buyruk olan, zengin ana, baba veya yakınların himayesinde olmayan kim-

5 Ahmed b. Muhammed b. el-Munir el-İskenderi, el-İntisaf fi matazammene el-Keşşaf minel-İtizal, 3/65 Mısır 1966 (Keşşafın Kenarında).

6 Ebu Bekr, el-Cassas, Ahkam el-Kuran 3/319.

7 Aynı yer.

seler, eğer fakir iseler, evlenme masraflarını karşılayamayacak ve karı koca geçim sıkıntısı içinde kıvranacak kimselerse, onların *evlenmesine izin vermemektedir*. Onlar, artık malî durumlarını düzeltene kadar ve Allahın lutfu onları zengin edene kadar iffetli, namuslu davranmaları emir buyurulmaktadır. Bu noktada hadis-i şerifler âyet-i kerîmeleri tam desteklemekte ve onların anlamlarını daha da açıklamaktadırlar.

Hz. Peygamber, *“ey gençler, sizlerden hanginizin evlenmeye gücü yeterse evlensin. Çünkü bu gözü harama düşmekten daha çok alıkor ve namusu, iffeti daha çok korur. Evlenmeye gücü olmayan oruç tutsun. Zira, o tabîî arzuyu keser”*⁸ buyurmuştur. Bu hadis-i şerif aynen âyeti kerime gibi evlenme ile malî güç arasında bir bağlantı kurmaktadır. Evlenme şartlarına sahip evlilik masraflarını karşılayabilecek kimseye evlenme teklif ve tavsiye edilmektedir. Bu âyeti kerimede de önemli bir nokta açıklığa kavuşmaktadır. Evlenmek tavsiye edilirken çocuk yapmak, üremekten hiç bahsedilmemiş, özellikle onun iffeti daha iyi koruyacağına, zinaya düşülmeyeceğine açıkça işaret edilmiştir. Aynı şekilde, iffeti, evlenme yoluyla koruyacak malî gücü olmayan kimsenin, iffeti koruyabilmesi için oruç tutması tavsiye ediliyor, görüldüğü gibi burada gaye iffetli olmak ve iffetli kalmaktır.

Bu temel hedefi Cenabı Hak Rum suresinin 21 nci âyetinde daha açık ve belirli bir şekilde göstermiş ve erkek ile kadını aynı cinsten yaratmış ki erkek kadında huzur ve sükûna kavuşmuş ve aralarına hem sevgi ve hem de birbirine acıma duygusu koymuştur. İşte insanın huzur ve saadetinin ilk amili budur: Bazı kimselerin Nur suresinin 32-33 ncü âyetleri ile Rum suresinin 21 nci âyetinin anlatmak istediği manayı kavramadıkları veya dikkate almadıkları görülmektedir. Oysa, İslâm insanın yaratılışına uygun hükümler ve ilkeler koyan bir nizam olduğuna göre, yaratılıştaki insana Allah'ın vermiş olduğu tabîî güç ve kuvveti, onun sevgi ve neşe içinde, huzura kavuşmak için, yatışmak, sakin olmak, durulmak, iffetli olmak için bu kuvveti kullanması meşru bir hakkı iken, onu şehvetperestlik diye kötölemek, elbette şeriata saygı duyan kimseye yakışmaz. İmamı Gazeliye göre güzelliğin bozulmaması için kadının çocuk yapmaması yasaklanmış değildir⁹. Erkeğin veya kadının helâlinden olan nikâhlı eşiyile zevklerini tatmin etmesi, şehevî arzularını

8 Sahih Buhari, 6/117; Muslim, 9/172; Nesai, 6/57, Süneni Ebi Davud, 1/472, Tirmizi 4/300, İbn Maceh, 1/592; es-Sunen el-Kübra, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb el-Nesai, 68 a, Süleymaniye, Murad Buhari No 72; İbn Ebi Şeybe, el-Musannaf, 1-b, III, Ahmed, Topkapı Sarayı No, 4/498; Ebu Bekr, el-Cessas, Ahkâm el-Kuran, 3/320.

9 Gazali, İhya Ulumiddin, 2/53, Mısır, 1939.

doyması şer'an hakkı ve hatta yukarda zikredilen ayetlere göre yaratılışının gayesidir. Şehvî arzu ve tatminlerde yerilecek olan, fuhuş yoluyla olanlardır. Burada zikredilen hadisi şerifde, çocuk yapmanın değil, fakat fuhşa düşmeden, iffetli yolda, nikâhlı evlilik hayatının maddî zevkini çıkarma ve maddî huzura ve rahata kavuşmanın tabii ve meşru bir hak olduğu gösteriliyor. Nisa suresinin birinci ayetinde kadın ve erkeğin aynı nefisten yaratılıp kadın ve erkeklerin her ikisinden çoğaltıldığı haber verilmektedir. Ancak bu, anlattığımız gayeye zıt değildir. Burada anlatılan çoğalma, bir gaye olmada ne açık bir mana ve ne de sevk edilen (nass) bir manadır. Sadece tabii oluşmanın, diğer bir ifade ile karı kocanın yukarda anlatılan tabii huzur ve tatmin olma esnasında veya neticesinde ortaya gelen tabii bir oluşumdur. İki öncülden meydana gelen netice yani ana ve babanın buluşmasından doğan çocuğun, büyüüp insanlar arasına katılana kadar muhtaç olacağı ihtimama nail olması için Allah anaya ve babaya tabii bir sevgi ve şefkat vermiş ve çocuklarının onların devamını sağlayacağını da göstererek evlilikteki huzuru tamamlamış ve perçinlemiştir.

Ailenin tanzimi ve düzenlenmesi hususunda aile müessesesinin kurulmasından önce gerekli veya uygun görülen şart ve nitelikleri böylece bir dereceye kadar belirtmekle, daha ilk anda bir aile plânlaması ile karşılaştığımız ortaya çıkmış bulunmaktadır. Şimdi aile teşekkül ettikten sonra aile bünyesi içinde, diğer bir deyimle dahili bir plânlama da söz konusu olmaktadır. Şimdi iki üyeden, karı ve kocadan meydana gelen bir müessese olarak kurulan ailenin kendini nasıl idare etmekle yükümlü olduğuna dair İslâm dininin koymuş olduğu ilke ve hükümlere, bizi ilgilendirdiği kadariyle bir göz atalım.

Kurulan aile müessesesindeki üyelerin kendi aralarında karşılıklı hak ve ödevleri olduğu gibi topluma karşı da bir takım görevleri bulunmaktadır. Toplum bakımından karı kocaya yüklenen ve konumuzun içine giren mesele çocuk yapmalarıdır. Toplumun çocuk yapılmasını istediği ve böylece fertlerin çoğalması ile kuvvet kazanacağı, siyasî yönden diğer toplumlarla ilişkilerini kendi lehine kolayca yürütebileceği ve hükümler olacağı görüşü ile ilk anda karşılaşılmış oluyor. Aile planlaması derken elbette mesele karı kocadan hangisinin yemek pişireceği ve hangisinin kapları, çamaşırı yıkayacağı, hangisinin ütü yapacağı meselesi değildir. Aile planlamasından burada kastedilen husus kaç tane çocuk yapacakları veya yapmalarının doğru olacağı meselesidir. Bazılarının, nüfus çokluğu ile ailenin ve dolayısıyla toplumun veya bunun tersi önce toplumun sonra ailenin saadetinin sağlanacağını ileri sürüp,

bu hususta bazı hadis-i şeriflerden kendilerine bir mesned buldukları görülmektedir.

AİLE PLANLAMASI İLE İLGİLİ HADİSLER

Önce çocuk yaparak fertlerin çokluğunun faydalı olacağına dair ileri sürülen hadis'i şerifleri görelim.

Makıl b. Yesar (60? = 779) der ki, adamın biri Allah'ın elçisine geldi, "ben mevki ve soy sahibi olan fakat doğurmayan bir kadın buldum, onunla evleniyimmi? diye sordu, Peygamber menfi cevap verdi, sonra ikinci defa geldi, yine reddetti, sonra üçüncü defa geldi, yine reddetti ve "doğurgan ve size sevgisi derin biri ile evlenin, ben milletlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim" buyurdu¹⁰. Bazı kimseler bu hadisi şerifin sâdece son kısmını delil olarak ileri sürmekte, Hadisi şerifin tümünü ele alıp son kısmını siyak ve sibakı içinde düşünmemektedirler. Böylece hadisi şeriften Hz. Peygamberin mutlak surette ümmetinin çoğalmasımı istediği ve buna dair emir verdiği anlaşılacak isteniyor.

Önce bu hadisi şeriften istinbat edilen mânânın isabetli olmadığını ve bunun tercih edilmeyen bir anlayış olduğunu açıklamaya çalışalım. Hadisi şerifin vürud sebebi, nakledilen şekli içinde mevcuttur. Adam kısır, mevki sahibi bir kadınla evlenmek istiyor. Öyle anlaşılıyor ki kadının mevkiinden istifade etme kasdındadır. Adam, bu kasdın meşruluğundan endişe içindedir. İçi rahat değildir, kalbi kendine fetva vermiyor. İşte kalbini mutmain kılabilmek için Hz. Peygambere danışma zorunluluğunu duyuyor. Yoksa peygambere niye sorsun. Nice kimseler evlenmiş Hz. Peygambere sormamışlar ve sonradan Hz. Peygambere haber vermişler veya Hz. Peygamber başka yoldan duymuş yahut da farkına varmıştır. Hz. Peygamber sonradan öğrendiği evlenme olayında bir yanlışlık yapıldığını görmüşse, onu düzeltmiştir¹¹. Hz. Peygamber adamın durumunu anlıyor. Adamın gönlü hoş olsun diye fetva verecek değildi. Ashında Hz. peygamber, bir kadının dört nesneden biri için alınabileceğini ve bunların mal, soy, güzellik ve din olduğunu, söylemiş

¹⁰ Sünen el-Nasaî, 6/65; el-Sünen el-Kübra, Lil-Nasaî, 68-a, Süleymaniye, Murad Buhari No, 72; Sünen Ebu Davud 1/473.

¹¹ Bir Muhacir sahabî, ensardan bir kadınla evleniyor Hz. Peygamber daha önce kadını görüp görmediğini soruyor. Görmediğini söyleyince, niye görmedin diye kendisine çıkıyor. Sünen el-Nasaî, 6/69, el-Tirmizî 4/306.

fakat dinden dolayı evlenilmesini tavsiye etmiştir¹². Görülüyor ki Hz. Peygamber bu hadisi şerifte, malı, soyu ve güzelliği tercih sebebi saymamıştır. Ayrıca bu teşvik edici olmayan niteliklere bir de insanın tabii olarak üreme arzusunun zıd bir niteliği haiz olan kadınla evlenmeye izin veremezdi. Ama sormadan evlenmiş olsaydı, her halde Hz. Peygamber, boşanmayı da tavsiye etmezdi. Hadisin sadece sonunu alanlar zahir, lâfzî manada kalmışlardır. Doğrusu şudur ki hadisin bir zahir ve bir de sevk edildiği mana vardır. Zahir manası, ümmetin çoğalmasının istenmesidir; ama sevk edildiği mana kısır bir kadınla evlenmenin doğru olmadığını anlatmaktadır. Sonuç olarak hadisi şerif kısır kadınla evliliği uygun görmemektedir. Hadisin gayesi budur. Ama kısır olmayan kadınla evlenmeyi dolayısıyla tavsiye edip, doğuran kadın doğuracağı için gene çoğalmaya gelinmiş olacak değil midir? Buna göre sonuçta bir fark olmayacağı ileri sürülebilirse de, buna ayrıca bir delil gerekir ve kısır olmayan kadın doğurabilir, ama doğurma zorunda da değildir. Şimdi bu noktaya temas edeceğiz.

Biz, Hz. Peygamberin çoğalmaya dair en çok delil gösterilen bu hadisi şerifini incelemiş oluyoruz. Ümmetin çoğalmasına ait olan diğer hadisi şeriflerin zahir ve nass manaları hesaba katılacak olsa bile bunların gayesi ve kasdı, insanın sâlim tabiatının her hangi bir çarpık yola sapmamasını temin etmek için, sâlim tabiat duygusu istikametinde olan emir ve tavsiye olarak anlaşılması doğru olur. Aynı şekilde, bütün gece namaz kılacağına her gün oruç tutacağına ve hiç evlenmeyeceğine and içen kimselere Hz. Peygamber çıkmış ve onları normal yola, kendi yoluna girmeye çağırmıştır. Evlenmenin sünneti olduğunu ve sünnetini terkedenin kendisinden olmadığını söylemesi¹³ de bir tehdittir. Yoksa, evlenmeyenler Hz. Peygamberin yolundan çıkmış, irtidat etmiş sayılmazlar. Hz. Peygamberin çoğalmakla övündüğüne dair nakledilen hadislerin bir kısmında zaaf vardır¹⁴.

Hz. Peygamberin, ümmetinin çoğalmasını istemesi değişik şekilde anlaşılabilir. Keyfiyet bakımından çoğalma ve kemmiyet bakımından çoğalma. Buradaki ihtilaf "*sadaka belâyı savar ve ömrü artırır*"¹⁵ sözündeki ömrün artmasındaki ihtilafa benzer. Ömür sene sayısı olarak mı, yoksa sene içinde yapılan iyi ve faydalı, bereketli işin çoğalması olarak mı artar? Ümmetin

12 Süneni Ebi Davud 1/472, el-Tirmizî 4/306.

13 el-Sünen el-Kübra, Ebu Abdurrahman el-Nasaî, 68/a, Süleymaniye, Murad Buhari, No. 72, Sünen el-Nasaî, 6/60; Muslim 9/179, Nevevi Şerhi ile; Buhari, 6/116.

14 Bak. Neylul-Evtar, Şevkânî 6/107.

15 el-Suyutî, Cami Sağır, 2/43.

artmasının keyfiyet bakımından olarak alınması bizce daha isabetli görülmektedir. Müslümanların keyfiyetleri kemmiyetlerine üstün olduğu zaman bir müslüman, müslüman olmayan on kişiye bedeldi. Sonra keyfiyetleri düşünce bir müslüman, iki gayri müslime karşılık oldu¹⁶. Bakara suresinin 249 ncu ayetinde de “*nice küçük gurupların büyük gurupları yendiği*” anlatılmaktadır. Tarih delili de bu manayı eskiden olduğu gibi bugün de desteklemektedir. Türk profesörlerinden birine şöyle bir soru sormuştum: 1917 Rus ihtilalinde niye Rusyadaki müslümanlar bir müstakil devlet kuramadılar da Osmanlı İmparatorluğu bil fiil düşmanları tarafından işgal edildiği ve her tarafta vermiş olduğu savaşlarda bütün maddî insan kaynaklarını tüketmiş iken Türkiye Cumhuriyeti nasıl kuruldu? Oysa Rusyadaki müslümanların sayısı Anadolu nüfusundan çok idi. Bana profesör cevap vermedi. Ama ben cevabı biliyordum. Ondan biraz daha izahat almak istiyordum. Bir de belki onun başka bir cevabı olabilir, ondan istifade ederim diye düşündüm. Bence bunun tek sebebi, Osmanlı imparatorluğu yıkılmış ise de, İmparatorluğun her işine girmiş çıkmış, imparatorluk kuracak, yeniden, tabaası olmadan bile devlet kurup idare edecek kuvvetli bir kadronun bulunması idi. Bugün islâm dünyasının çektiği sıkıntılar nüfusun azlığından değil, yetişkin kadroların bulunmamasındandır. İlk müslümanlar bir avuç kadar iken dünyanın mühim bir kısmını fethedip islâmlaştırmışlardır. Şimdi bunun tersi olmaktadır. O halde müslümanların çoğalmasında yalnız doğurmakla olmaz, kuvvetli ve yeterli müslümanın diğer insanları irşad ederek müslüman sayısını aynı derecede çoğaltması da mümkündür.

Hz. Peygamber zamanında insanların geçim şartları, bugünkünden daha kötü durumda değildi. İslâmiyet aynı zamanda, nüfus çokluğu ile övünen bir toplum içinde doğmuştu. Böyle bir toplumda nüfusun çoğalmasında bir gaye olması gerekirken, Cenabı Hak “Tekasür” suresinde böyle nüfus çokluğu ile övünmeyi yermiştir.

Hz. Peygamber de bu gibi sebep ve şartları bizzat yaşayıp gördüğü ve sonuçlarının ne olacağını bildiği için mücerret doğurmanın her işi halletmiyeceğini bilerek ,çocuk yapmak isteyene engel olmamış, yapmak istemeyene de yapmaması için izin vermiştir. O zamanın şartlarına göre çocuk yapmamanın en pratik ve kolay şekli “azil yapma” dışarı akıtma idi. Bu hususta Hz. Peygamberden gelen hadisi şerifleri ve sahabeinin onları uygulamasını inceleyelim.

Azil Yapmak:

Azil yapma, dışarı akıtma, çocuğun doğmasına, daha doğrusu, çocuğu meydana getirecek erkek ve dişi hücrelerin birleşmesine engel olmaktır. Bu yolla ana baba çocuk yapmalarını önlemiş olurlar. Çocuk ana babanın saadet duyacağı bir varlıktır. O, aynı zamanda kendilerinin varlık aleminde en yakın ve samimi mümessili olacaktır. Yaşlıklarında onun gençliği ile kendilerini taze ve mesud hissedeceklerdir. Kur'an-ı Kerimde çocuğun dünya süsü ve zineti olduğu söylenmiştir (Kehif 46). Ancak Tegâbün suresinin 14 ve 15 nci ayetlerinde de çocuğun bir belâ ve fitne olabileceğine işaret edilmiş ve ihtiyath davranmak emir buyurulmuştur. Öyle ise çocuk yapma ana ve babanın saadetini temin edecek varlık olarak onlara gereklidir. Ama ana babanın saadetini ihlal ettiği takdirde de o derece istenmeyen bir varlık olur. Ne var ki işi daha baştan çözüme götürmek de mümkündür. Ana ve baba çocuk yapmak kendilerinin saadetine ve neşelerine, katkıda bulunacağını kestirdikleri zaman çocuk yapmayı arzulayacaklardır. Ama çocuk kendileri için bir yük, bir sıkıntı ve huzurlarını kaçırarak bir varlık olacağını kestirdikleri zamanda, İslâmın gayesi insanları huzur ve saadete kavuşturmak olduğundan, huzursuzluk verecek bir nesnenin meydana gelmemesine çalışacaklardır ki bu, İslâmın gayesine uygun düşen bir davranış olacaktır. Ancak çocuğun olmasında saadeti çocuk için değil, ana ve baba için düşünüyor ve bu bakımdan hüküm veriyoruz. Bu ilk anda doğrudur, zira çocuğu doğurma, büyütme ve eğitime sıkıntısı ana babaya düşmektedir. Burada çocuğun istikbalini ve saadetini de düşünmek ana babaya düşen bir ödevdir. Bedbaht olacak, sıkıntı, cehalet ve yoksulluk içinde kıvranacak bir insanın varlığına sebep olup, olmamayı düşünmeleri onların görevidir. Hayatta, *keşki doğmasaydım* diyecek kimseleri doğurmak her halde düşündürücü olmalıdır. Yüce Allah insana irade vermiş ve onu sorumlu tutmuştur. Çocuk yapıp yapmamadaki sorumluluk insana aittir. Meydana gelmiş ve insan adını almış bir varlığın nizam ve düzeni korumak için bazı şartlar altında öldürülmesine (kıyas) izin veren Yüce Allahın gene nizam ve dirliği korumak için çocuğun çekirdeğinin aşılmasına sebep olmaktan kaçınmaya da izin vermesinden daha tabii ne olabilir. Farzedelim ki azil yapma durumunda bulunan bir kimseye azil yapması yasaklandı. Bu takdirde çocuk olmasın diye temasta da bulunmayacak, ki bu onun hakkıdır. Şimdi çocuk olsun diye temasta bulunmak ona farz mı olacaktır? Temasın hayatta bir defadan fazla farz olduğunu söyleyecek fakih bulmak pek zor olsa gerektir. Öyle ise temasta bulunmak farz değilse, yani bulunmamak caiz ise, bulunup da azil yapmak ta caiz olmalıdır. Netice itibariyle aralarında fark yoktur.

Tarihî durum:

Çocuk yapıp yapmama sorunu yalnız bugünkü insanın veya toplumun ortaya koyduğu bir nesne değildir. Toplum olarak bilmiyoruz ama ferd olarak Hz. Peygamber zamanında da mevcut olan bir sorundur. Bu itibarla Hz. Peygamberden bu hususta nakledilen rivayetleri ve hadisleri lehte vealeyhte olmak üzere iki noktada toplamak istiyoruz.

A- Çocuk yapmanın ana ve babanın isteğine göre olmasının meşruluğunu kabul eden o zamanki deyimini ile azil yapmanın dini yönden doğru olduğunu ileri sürenler şu hadisi şeriflere dayanmaktadır:

1- Abdullah İbn Muhayriz (Ö. 99 = 717) Ebû Saîd Hudriden naklettiği hadiste diyor ki: Ben ve Ebu Serma Ebû Saîdin yanına girdik, Ebû Serma ona sordu, "Ey Ebû Saîd, Allahın elçisinin azletmekten bahsettiğini duydun mu? dedi, o da "evet, Allahın elçisi ile Mustahk oğullarına karşı savaşa gittik, güzel arap kızları hissemize düştü. Bekârlık süresi bize uzun gelmişti, ama fidyeyi de arzu ettiğimiz için hissemize düşen kızlarla temasta azil yapmayı istedik. Sonra, Allahın elçisi yanımızda iken niye ona sormuyoruz dedik ve Allahın elçisine sorduk. O, "*isterseniz yapmayın Allahın, kıyamete kadar yaratacağını yazdığı her nefis meydana gelecektir*" buyurdu¹⁷.

Ebû Saîd Hudriden (74 = 693) gelen rivayetlerde hadislerin metinlerinde farklar varsa da bunların hepsi esas manada birleşmektedirler. Bu da azlin caiz olmasıdır.

2- a) Ebû Saîd Hudriden nakledilen bir hadiste deniliyor ki: Adamın biri, "ey Allahın elçisi benim bir cariyem var, ondan azil yapıyorum, gebe kalmasını istemiyorum, benim de istediğim erkeklerin istediği nesnedir, ama yahudiler azlin insanı küçükken öldürme olduğunu söylüyorlar" dedi, Hz. Peygamber "*Yahudiler yalan söylüyor, Allah onu yaratmak istedi ise, önüne geçemezsin*" buyurdu¹⁸.

b) Câbir'den aynı manada gelen bir hadiste, "Ey Allahın elçisi biz azil yapardık, yahudiler, bunun küçükken insanı öldürmek olduğunu iddia edi-

17 Sahih Mushim 10.9. Ved. (Nevevi Şerhi ile bir arada); Süneni Ebi Davut 1/501, el-Muvatta, 3/77, Şarh Zurkanı ile beraber; Tertib Musned Ahmed b. Hanbel, 16/218 Ebu Saîdden olan farklı rivayetler için bak. Sünen el-Nasaî, 6/107, Buhârî, 6/154; İbn Maceh 1/620 İbn Ebi Seybe, el-Musannaf 33-b, Topkapı Sarayı III. Ahmed No. 498/4.

18 Süneni Ebi Davud 1/501; Tertib Musned Ahmed b. Hanbel 16/219.

yorlar, sorusuna Peygamberin: *yahudiler yalan söylüyor. Allah onu yaratmak isterse kimse engel olamaz*, dediği bildirilmektedir¹⁹.

c) Aynı manada Ebû Hureyre (59 = 679)den bir hadiste deniyor ki, "Allahın elçisine azil yapmaktan soruldu ve yahudilerin bunu küçükken insanı öldürme olduğunu iddia ettikleri söylendi. "*Peygamber yahudiler yalan söyledi*" demiştir²⁰.

3- Câbirden nakledilen bir hadiste deniyor ki: Adamın biri, Allahın elçisine geldi ve "bize hizmetçilik eden ve bahçemizi sulayan bir cariye var ona yanaşıyorum ama gebe kalmasını istemiyorum" dedi, peygamber "*istersen ondan azilde bulun, ona ne takdir edilmişse o olacaktır*," dedi. Câbir, bir müddet sonra adam geldi ve Cariye gebe kaldı, deyince, peygamberin "*ona ne takdir edilmişse o olacaktır diye sana söylemişim*, dedi²¹

4- a) Câbir b. Abdullah (78 = 697) diyor ki "Allahın elçisi zamanında azil yapardık, bu Hz. Peygambere ulaşmıştı ve bizi menetmedi²².

b) Câbir, Kur'an nazil olduğu esnada azil yapardık" dedi, Sufyan yasaklanacak birşey olsaydı, Kur'an bizi menederdi, dedi²³.

5- Enes b. Malikten (93 = 712) gelen bir hadiste deniyor ki "Adamın biri Peygambere gelip azil yapmayı sordu, Allahın elçisi, "*çocuk olacak suyu kayanın üzerine döksen de Allah ondan çocuk çıkarır*" buyurdu²⁴.

6- İbn Abbas'a (68 = 687) azil yapmayı sordukları zaman cariyesini çağırıp "bunlara cevap ver demiş", cariye utandığı için, cevabı kendisi vererek: "işte bana gelince ben azil yapıyorum" demişti²⁵.

7- Sa'd b. Ebi Vakkas, (55 = 675) Zeyd b. Sabit, azil yapıyorlardı²⁶, Ebu Eyyub el-Ansarî²⁷; Enes b. Malik (93 = 712), Habbab; Hasan b. Ali²⁸ azil yapıyorlardı.

19 Tirmizi, 5/74.

20 El-Beyhaki, el-sunen el-Kubra 7/270; İbn. Ebi Şeybe 32-a.

21 İbn Ebi Seybe, Musannaf 33-a; Tertib Musned Ahmed b. Hanbel 16/219; Sahih Muslim 10/145 Nevevi şerhi ile.

22 Sahih Muslim 10/14; İbn Ebi Şeybe, el-Musannaf, 32-a, b III. Ahmed 498/4; el-Tirmizi 5/74.

23 Buharı, 6/153; Muslim, 10/14; Tirmizi, 5/74 Tertib Musned Ahmed b. Hanbel, 16/219.

24 Tertib Musned Ahmed b. Hanbel 16/220.

25 El-Zurkani âlal-Muvatta 3/79; Ebu Cafer el-Tahavi, Muşkilul - Asar 2/374.

26 el-Beyhaki, el-Sunen el-Kubra 7/231, Musannaf b. Ebi Şeybe, 32-a.

27 el-Zurkani, alal-Muvatta 3/79; Musannaf İbn Ebi Şeybe, 32-b.

28 Musannaf İbn Ebi Şeybe, 32-a, b.

8- Said b. Musayyib (13-94=624-713), Ensarın azil yapmakta bir sakınca görmediğini söyler. İbrahim de Alkama ve Abdullahın arkadaşlarının azil yaptıklarını nakleder²⁹.

Ebû Cafer Tahavi, bu ve benzeri hadis şeriflere göre azil yapmanın mekruh olmadığını, bunu peygambere anlattıklarında onları menetmediğini ileri sürer ve Peygamber sadece “*azil yapmamanızda bir sakınca yoktur*; o, ancak *kadere bağlıdır*” dediğini naklettikten sonra bunun da manasını şöyle açıklar: Eğer Allah çocuk olmasını takdir etmişse, azil yapma buna engel olmaz. Allahın çocuk olacağını takdir ettiği azıcık bir suyu yerine ulaştırır ve çocuk olur. Ama bir sudan çocuk yapmasını takdir etmiş değilse, o suyun yerine ulaşması ile azil yapmak arasında fark yoktur³⁰.

B- Azli doğru bulmayanların ileri sürdükleri hadisi şerifler:

1- a) Ukkâşenin kız kardeşi Vehbin kızı Cudame'den nakledilen bir hadisi şerifte Cudame diyor ki, “bir gurup insanla bir arada olan Allahın elçisinin yanında bulundum, şöyle diyordu, “*emzikli kadınla temasta bulunmayı menetmeye karar vermişim, birde baktımki Bizanslılar ve İranlılar emzikli kadınlarıyla temasta bulunuyorlar ve bu hal çocuklarına zarar vermiyor*”. Sonra ona azil yapmayı sordular. Allahın elçisi “*insanı gizli öldürmedir*” dedi³¹.

b) Yezidin kızı Esmâ'dan gelen rivayette deniyor ki, “Allahın elçisini çocuklarımızı gizlice öldürmeyin, gebe kadının sütü suvariye tutar, atından düşürür” buyurduğunu duydum³².

c) Usame b. Zeydin (54=674) rivayetinde deniyor ki, “Adamın biri Peygambere geliyor ve karımdan azil yapıyorum, diyor. Peygamber niçin? diyor. Adam” çocuğuna bir şey olmasından korktum, diyor. Peygamber *öyle ise, yapma, çünkü, o, Bizanslılara ve İranlılara zarar vermemektedir buyurdu*³³.

2- Said b. Musayyib'den nakledilen rivayette deniliyor ki, “Ebû Bekir ve Ömer azil yapmayı mekruh sayıyor ve insanlara azilden sonra yıkanmayı emreliyorlardı”³⁴.

29 Musannaf İbn Ebi Şeybe 32-b.

30 Ebu Cafer Tahavi, Meanil-Asar 3/34.

31 Sahih Müslim 10/17, 15; Tertib Musned Ahmed b. Hanbel 16/221; emzikli Kadın için bak. Nesari 6/107; Hakim Nisaburi, Mustedrek, 4/69.

32 Tertib Musned Ahmed b. Hambel 16/221, el-Beyhaki, el-Sunen el-Kubra 7/469.

33 Muslim, 10/15; Neylul-Evtar, 6/208 vd. Beyhaki, Suneni Kubra 7/465.

34 Musannaf İbn Ebi Şeybe, 33-a.

3- Said b. Musayyib'den gelen rivayette deniliyor ki, "Muhacirlerden bir gurub insan azil yapmayı beğenmezdi. Onlardan biri Osman b. Affandır³⁵.

Bir kısım insanlar bu hadislerle bakarak azil yapmayı mekruh görmüşlerdir³⁶.

İbn Hazm azil yapmanın yasak olduğu hususunda iki kaide uyguluyor. Biri her şeyde asıl olan mubahlıktır. Azlin mubah olması bu kaideye göredir. İkinci kaide haramlılık ibahadan sonra gelir. Ona göre azlin cevâzına ait olan aslı ibahaya dayanan ve çoğu sahih olmayan haberleri önce, nakletmiştir. Cudame'nin hadisi sonradır. Ancak Câbir'den, azlin cevâzına dair gelen hadisi doğruladığı halde³⁷ onun hakkında bir şey söylememiştir. Azlin cevâzına ait diğer haberleri doğru bulmaması da bir yönde aşırı gittiğini ve benimsediği fikri mudafaa zaruretiyle hareket ettiğini gösterir.

Giyle hadisinin şerhinde, belirtildiği gibi emzikli kadının gebe kalmasının çocuğa zarar verdiği fikrinin şâyi olması üzerine peygamber bunu menetmek istemiş, sonra zarar vermediğinden emin olunca, yaptığı yasağı kaldırmıştır. Bu gösteriyor ki, peygambere bazı işler hususunda Cenabı Hak tarafından genel kaideler verilmiş, cüzi şeylere ve onların hangi kaidelerin altına girdiğine bakıyor ve hüküm veriyordu³⁸. Nevevi de bu hadisin şerhinde peygamberin ictihad temesinin caiz olduğunu söyler³⁹.

Azlin yapılmasının caiz olduğunu gösteren A grubundaki hadisler ile yasaklanmasını gösteren B grubundaki hadisler karşısında ileri sürülen fikirleri şöylece özetlemek mümkündür.

1- Ebû Cafer Tahavî, (239-321=857-933) azlin yasaklanmasını Yahudilerin yalan yere ortaya attıkları habere dayamaktadır. Hüküm olmayan meselelerde Hz. Peygamberin yahudilere uyararak yasakladığını, sonra onların yalanını öğrenince azli mubah kıldığını anlatır⁴⁰. Bu gerçek olmaktan uzak gibi görünmektedir. Tahavî böyle yapmakla azil yapmanın hiç bir mahzuru olmadığını savunmak isterse de, böyle bir izaha ihtiyaç yoktur.

35 aynı yer.

36 Şerh Meanil - Asar 3/30.

37 İbn Hazm, el-Muhalla 10/70.

38 Sunen Nesaî, hasiyesinde, el-sindi 6/107.

39 Sahih Muslim 10/16, Nevevi şerhi ile

40 Ebu Cafer, Muşkilul-Asar 2/372-3, Fethul-Barî, Askalanî, 6/249.

2- İbn Hazm (384-456=994-1063) de bunun tam tersini yapmaya çalışır ve azil yapmanın yasaklandığını ifade eden hadisleri sahih sayıp ötekilerinin mensuh olduğunu ileri sürer.

3- Her iki guruptaki hadisleri uzlaştırmak mümkündür. Yasaklayan hadislerdeki yasağı haram değil, mekruh görenlerden biri Abdullah b. Ömerdir⁴¹.

İslâm alimlerinin çok güzel ve isabetli bir çalışmaları vardır. Bu da hükümlerin arasında gördükleri tearuz ve çelişmeleri olduğu gibi bırakmayıp onların arasını bulup tek ve tutarlı sistem haline getirmeye çalışmalarıdır. Bu çabanın büyük değeri olmakla beraber her cüzi meseleye de bunu götürmek gerekmez. *Teferruatta değişik hükümlerin bulunması değişik zaman ve mekâna uygulanmasını temin bakımından öyle kalması daha faydalıdır.*

Kürtaj:

Bu, aile planlamasını yakından ilgilendiren ve doğum kontrolünden daha önemli ve tehlikeli olan ilkah edilmiş kadın yumurtasını tahrib etme meselesidir. Şüphesiz bu azil yapmaktan daha büyük sorumluluk taşımaktadır. Azil; tohumu yerine koymamak, iskat ise tutmuş bir tohumu, yani insan olma mecrasına girmiş bir yumurtayı yok etmektir. Ne var ki yukarda geçen görüşlerden hangisinin iskat ve çocuk düşürmeye izin vereceği veya vermeyeceği kolayca anlaşılır.

Bu konu üzerine eğilmeyi hiç düşünmediğim bir zamanda, iki yıl kadar önce intanıyeci ve biyoloğ Dr. Hasbi Akyıldız'a bir münasebetle yüce Allahın, Kur'anda insanı rahimde yaratmasını nasıl tasvir ettiğini izah ettiğimde kürtajı anlamış olduğunu gördüm. Meseleyi inceleyince Ali b. Ebi Talibi ve İbn Abbasi bu ayeti kerimeyi azil yapmaya delil getirdiklerini ve azli herkesin anladığı manadan çıkararak ona cenine can gelene kadar yani can gelmeyen ceninin düşürülmesine kadar azil hükmünü uzatmış olduklarını tesbit ettim. Ebû Cafer Tahavi gibi bazı müctehidler, onların bu tefsirlerini büyük bir şevkle kabullenmişlerdir. Buna göre azli ikiye ayırmak icab ediyor. Biri, nutfe ile kadının yumurtasının birleşmesine mani olmadır. Diğeri, yumurta aşılandıktan sonra, nutfe ile yumurta birleşip tabii ve biyolojik bir hayat yaşıyan ve insan olma yoluna girmiş bulunan nutfeyi rahimden söküp atmaktır. Bu da, nutfenin maddi tekâmülünü tamamlayıp ruhun kendisine üfleneceği zamana ulaşmasına engel olmaktır. Bu yönden, yani maddi

41 Tirmizi 5/75, Şerh b. el-Arabi. Fazla bilgi için bak el-Şevkânî, Neyhul-Evtar 6/208-211.

bir hayat yaşayan nutfenin insan ruhu ile birleşmesine engel olması bakımından azil yapmak sayılmıştır. Ancak düşük düşürmekte sırf bir engel olma yok, aynı zamanda bir de mevcut olan maddî de olsa bir maddeyi tahrib ve ifsat vardır. Bunun için denebilir ki, azil yapmak mutlak surette caizdir. Çocuk düşürmeye gelince, bazı sebebler bulunmadan caiz olmayabilir. Fakat bazı sebeblere dayanmadan çocuk düşürmeye cevaz vermiş olduklarına göre, onların zamanlarında mevcut olmayan bazı şart ve sebeblerin meydana gelişinden ötürü verdikleri cevaz sahasını biraz daha genişletmek mümkün olur. Azil yapma caiz olunca, onu daha iyi gerçekleştirecek ilaç ve vasıtaları kullanmakta bir sakınca olmamalıdır.

Mu'minin suresindeki (12-14) ayetlerini izah ederek adı geçen zata şöyle dedim: Kur'an-ı Kerim insanın yaratılışını anlatırken, onu iki devreye ayırır. Bir devresi biyolojik devredir. Ve bu altı dönemden geçer.

1- Toprakta yapılan gıda, 2- Gıdanın nutfe olarak emniyetli bir yere yerleştirilmesi, 3- Nutfenin yapışkan kana çevrilmesi, 4- Yapışkan kanın ete çevrilmesi, 5- Etten kemikler yapılması, 6- Kemiklere et giydirilmesidir. Bu altı devre ile biyolojik devre tamamlanır. Henüz hücre hayatını yaşamaktadır. Buraya kadar birinci yaratılış ikmal edilmiştir. Bundan sonraki devre ikinci devredir. Ve bu ikinci devre ile artık biyolojik veya hayvanî hayattan sonra gelen insanın ikinci bir yaratılışı daha vardır. Bu birinciden apayrı bir yaratılıştır. Başka bir ayette buna Yüce Allah "ona o kalıbı verdikten sonra ruhumdan üfledim" (Hicr 29) demesiyle işaret ettiği insanî ruhu vermesi ve o ikinci yaratmasıyla de onu insan yapmasıdır, dedim. Bunun üzerine Tabib doktor Hasbi Akyıldız, bana işte o ikinci yaratılışa kadar insan olmadığı için kürtaj yapılabilir, demişti. O, yapılabilir sözü ile dinen bir sakıncası olmamalıdır, demek istemiştir. Doğum kontrolü ile ilgili mutalâaya başlayınca Ali b. Ebi Talib'in ve İbn Abbas'ın aynı ayetleri aynı manalarda anladıklarını ve aynı hükmü verdiklerini gördüm.

Ubeydullah b. Ebû Rifa'e'den nakledilen bir rivayette şöyle deniliyor: "Allahın elçisinin arkadaşları Ömer b. Hattab'ın yanında azil yapmayı tartışırken ihtilâfa düştüler. Ömer, Siz Bedir harbinde bulunan hayırlı kimseler ihtilâfa düştünüz, sizden sonraki insanların durumu nice olur? dedi. O esnada iki kişi gizli gizli konuşuyordu. Ömer, bu gizli konuşma nedir? diye sordu. Adamlardan biri, yahudiler "azil yapmanın küçükken insanı öldürmek olduğunu" söylüyorlar dedi. Hz. Ali, "(12) insanı çamurun özünden yaratık. (13) Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. (14) Sonra nutfeyi

donmuş kana çevirdik, donmuşkanı bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık (insan) yaptık" (Mu'minin 12-14) ayetindeki yedi devreden geçmedikçe, insanı öldürmek, olmaz" demiştir. Bazı rivayetlerde bu anlayışın Ömer b. Hattab'ın (23=644) hoşuna gittiği anlatılır⁴². Ali (R), ruh üflenmeden önce, insanı öldürmek olmaz ve ruh ona üflenmeyince, o elbette cansız sayılır⁴³. İbn Abbasa azil yapmaktan sorulmuş, Hz. Alinin cevabı gibi cevap vermiştir⁴⁴. Kastalanî, İrşad el-Sari'de son şâfiilerin nutfeye ruh üflemeden düşürülmesini menettiklerini naklettikten sonra, azil yapmanın mutlak suretle mubah olduğunu söyleyen kişinin bu sözünü anlamak zordur, demektedir⁴⁵. Bu da gösteriyor ki mutlaka azil yapmaya cevaz veren kimsenin ruh üflenmeden önce nutfenin düşürülmesine cevaz vermemesi çelişik kabul edilmektedir. O halde azil yapmaya cevaz verenlerin ruhun üflenmesinden önce düşük yapmaya müsaade etmeleri daha tutarlı görülüyor.

Kısırlaştırılmak:

Aile plânlamasında bugün kısırlaştırmaktan bahsetmek mümkündür. Eskiden hadisi şeriflerde geçtiğine göre bu kısırlaştırmanın iki şekilde olması düşünülmüştü. Ve her ikisinde de evlenmeme, evliliğe ihtiyaç duyulmama düşüncesi yer alırdı. Biri, riyazat yaparak, dünya nimetlerinden ve evlilikten elini eteğini çekip nefisini terbiye ederek faal rol oynamaktan nefisini ahkoymak ve neticede evliliğe ihtiyaç duyma arzusunu köreltmektir. Böylece insan kendisini Allaha yaklaştıracığına inanır. Bunun doğru olmadığını başlangıçta belirtmiştik. İkinci kısırlaştırma doğrudan doğruya erkek tohumu üreten yumurtaları tahrib etmedir. Birincisinde riyazatı terkedip tekrar dünya zevklerine evliliğe dönüş, aile hayatı yaşama imkânı vardır. İkincisinde uzuvlar yok edilciğinden bir daha aile hayatına dönmeye imkân yoktur.

Her iki duruma ait Hz. Peygamberin yasaklayıcı hadisleri vardır. Aslında sahabeden Osman b. Maz'un peygambere birincisinden yani tebettul'dan sorduğu zaman ikinciyi kasetmişti⁴⁶. Bu ikinci anlamda kullanıldığı için yasaklanmış olabilir. Ama anlattığımız anlam birincisini yani riyazat yolunu

42 Ebu Cafer Tahavî, Muşkilul-Asar 2/373, Şerh Meanil-Asar 3/32; el-Zurkanî, alal-Muvatta 3/79 vd. Kastalanî İrşad el-Sari, 8/104; el-Beyhaki, el-Sunen el-Kubra 7/23.

43 Şerh Meanil-Asar 3/32, Maşkilul-Asar 2/273.

44 Tahavî, Muşkil ul-Asar, 2/373 vd. Şerh Meanil-Asar, 3/104.

45 İrşad el-Sari 8/104; Askalanî, Fethul Bari, 6/249, Zurkanî, Alal-Muvatta, 3/79.

46 Sunen Nesai, 6/58, 62; Muslim, 9/1 V?, Buhari 6/119; Tirmizi, 4/304; İbn Maceh 1/593, 1.

başka hadisi şeriflerinde hiç evlenmemeye azmetmiş kimselere vermiş olduğu hükümde yasaklamıştı. İkinciye yani doğrudan doğruya uzuvları tahrib etmeye izin isteyen kimselere de izin vermemiştir⁴⁷. Böyle bir kısırlaştırma başlangıçta anlattığımız insanın yaratılışına aykırıdır. Hadisi şeriflerde yasaklanan kısırlaştırmanın dışında evlenmeye engel olmayan tekrar çocuk yapma faaliyetine imkân veren bir kısırlaştırma mümkün ise her halde ona bir mahzur olup olmadığı söz konusu olabilir.

Sonuç:

Aile plânlaması eskiden beri insanı düşündüren bir problemdir. Bu, doğrudan doğruya insanı ilgilendirir. İnsan onu çözümlerken bir takım feragâtlara katlanmak, küçük bir sıkıntı ile daha büyük bir sıkıntıyı defetmek gayretindedir. İnsanı ve onun meydana getirdiği toplumu konu alan din, insanın bu problemini de ilgilendiren hükümler koymuştur. İslâm dininin iki ana kaynağından ikincisi olan sünnet bu hususta daha tafsilatlı bilgiler vermiş ve hükümler getirmiştir. Ancak bunların bir kısmının aile plânlamasında, doğum kontrolünü meşru sayarken bir kısmının da onu meşru saymadığı görülmektedir. Bize göre bu değişik hükümleri bir tek hükme irca etmeden olduğu gibi bırakmak yerindedir. Bunlardan her hangi birini icra etmek ve uygulamak ferde ve topluma göre değişebilir olmalıdır. Ana kaynaklardan biz böyle hüküm çıkardığımız takdirde, bize kadar gelen uygulamaların ve fetvaların bağlayıcı bir rolü de olmaz.

Yukarda izaha çalıştığımız Hz. Peygamberin hadislerinin üslubu, ifadesi bunların, onun bir ichtihadı olduğunu, doğrudan doğruya bir vahye dayanmadığını göstermektedir. Her ne kadar peygamberin ichtihadı ile vahy arasında dini yükümlülük bakımından bir fark yoksa da, Hz. Peygamberin daha çok dünya işlerinde ichtihad ettiği görülür. Bunun için iki değişik hüküm ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber değişik durumlarda ve değişik şahıslara ichtihadı ile hüküm vermiştir. Bu da, bir hükmü her zaman ve her yerde uygulamanın gerekmediğine işaret olduğuna kaniyiz. Sahabenin sözleri de kendi anlayış ve ichtihatlarının eseridir.

Eskiden icman şerî bir delil olduğu ve imkânı halinde sarîh icma ile verilen hükmün tekrar müzakere bile edilemeyeceği ileri sürülmüştü. Bizim kanaatımız odur ki, ne çeşit bir icma olursa olsun her zaman tekrar ichtihad meselesi yapılabilir. Ve bunun için bugün de alınacak ve üzerinde birleşilecek

47 Buhari, b/118; el-Ayni, Umdet ul-Karî şerhul-Buhari, 8/362.

her hangi bir karar dini yönden istikbâle matuf olmayacağı gibi, herhangi bir kimseyi de ilzam etmeyecektir. Böyle bir karar değişik olan zaman ve mekân şartlarına göre yapılmış bir içtihad olur ve bir tavsiye ve fikir verme derecesinde kalır. İsteyen uyar, uygular ve istemeyen uymaz ve uygula-

maz.